

Όταν οι ξένοι συγγραφείς αναφέρονται στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια, αντιμετωπίζουν τα πράγματα με μια λίγο πολύ κοινή γραμμή: Η Ελλάδα είναι η κοιτίδα του δυτικοευρωπαϊκού πολιτισμού που, δυστυχώς, τώρα κατοικείται από κάποιους γραφικούς τύπους με λυμένο το ζωνάρι για καβγά και με τα χέρια μόνιμα απλωμένα να ζητούν. Όσο για τα Βαλκάνια, θα είχαν ένα ιδιότυπο και πολύ ενδιαφέρον φολκλορικό χρώμα, αν δεν ζούσαν εκεί άτακτα γενικώς παιδιά που έχουν μεταβάλει την περιοχή σε μπαρουταποθήκη της Ευρώπης. Το ότι το μπαρούτι, το φιτίλι και το τσακμάκι τα προμηθεύουν οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι (και πρόσφατα και οι Αμερικανοί και οι λοιποί ενδιαφερόμενοι) συνήθως αποτελεί λεπτομέρεια ανάξια ν' αναφερθεί.

Από εκεί κι έπειτα, οι ξένοι συγγραφείς χωρίζονται σε δυο κύριες κατηγορίες: Σε αυτούς που γράφουν για τα Βαλκάνια με εμπάθεια και σε εκείνους που ασχολούνται με νηφαλιότητα, κρίνοντας τα πράγματα από ουδέτερη σκοπιά. Οι τελευταίοι είναι και οι πιο επικίνδυνοι. Ουδετερότητα γι' αυτούς σημαίνει κράτημα ίσων αποστάσεων, ισοπέδωση και ανειλικρίνεια. Για παράδειγμα, ο Renó Ristelhueber επιγράφει το κεφάλαιο για την επανάσταση των Νεοτούρκων και τους Βαλκανικούς πολέμους με τον νηφάλιο και ουδέτερο τίτλο «Ταραχές στα Βαλκάνια». Όσο για τον Georges Castellan, αφού αποφαινεται ότι «η εκστρατεία των Βουλγάρων (το 1912) ήταν η πιο ένδοξη», εξηγεί τα τι και πώς και με αξιοθαύμαστη ουδετερότητα και νηφαλιότητα γράφει: «Μια δεύτερη επίθεση με κατεύθυνση το Αιγαίο πέλαγος τους οδήγησε (τους Βουλγάρους) μέχρι τον Στρυμόνα, και ένα τάγμα του πεζικού τους μπήκε στη Θεσσαλονίκη - 24 ώρες, είναι αλήθεια, μετά τα ελληνικά στρατεύματα...».

Είναι άλλωστε γνωστό πως η ουδετερότητα και η νηφαλιότητα έχουν εδώ και αιώνες πάρει διαζύγιο από την αντικειμενικότητα. Που συνήθως είναι ενοχλητική. Και βέβαια, και η αντικειμενικότητα έχει τις ποικιλίες της: Άλλα ενδιαφέρουν τον Σέρβο κι άλλα τον Έλληνα «αντικειμενικό ιστοριογράφο». Κι ο συγγραφέας αυτού του έργου προσπάθησε να γράψει αντικειμενικά: Από την ελληνική σκοπιά. Που διδάσκει ότι οι Έλληνες κάθε άλλο παρά είναι «έθνος ανάδελφον». Ή τουλάχιστον δεν είναι το μόνο. Όλα τα έθνη είναι «ανάδελφα» και όλα είναι ευκαιριακοί συνεταίροι με εκείνους, με τους οποίους το συμφέρον τους ενώνει. Και ανταγωνιστές προς αυτούς, που στέκονται εμπόδια στα συμφέροντά τους.

Από την άποψη αυτή, οι Αμερικανοί είναι τουλάχιστον ντόμπροι: Ο Χένρι Κίσινγκερ περίπου έλεγε πως όταν το συμφέρον προστάζει, η ηθική μένει στο σπίτι. Κι όλοι οι πρόεδροι των Ηνωμένων Πολιτειών, όταν θέλουν να υπογραμμίσουν ότι οι ΗΠΑ εκδηλώνουν αληθινά φιλικό ενδιαφέρον για κάποιο κράτος, δηλώνουν πως Αμερική και συγκεκριμένη χώρα

«έχουν κοινά συμφέροντα». Ντόμπρα και σταράτα. Ηθική, ιστορία, συνθήκες και συμβάσεις ισχύουν όσο εξυπηρετούν τα τρέχοντα συμφέροντα. Απόδειξη ότι η Ελλάδα κέρδισε στο Βερολίνο τη Θεσσαλία, όταν οι εκπρόσωποί της εξήγησαν τα συν και τα πλην χωρίς συναισθηματισμούς, Μεγαλέξανδρους και ηθικά χρέη αλλά με ρεαλιστικά επιχειρήματα. Αν αυτή την απλή αλήθεια η Ελλάδα την αντιληφθεί και την εφαρμόσει στην πράξη, έχει ελπίδες να επιβιώσει.

Οι άνθρωποι

Η Ιστορία καταγράφει την ανθρώπινη δράση στον γεωγραφικό χώρο, μέσα στον χρόνο. Όμως, στην περίπτωση των Βαλκανίων, άνθρωπος, χώρος και, πολλές φορές, χρόνος είναι συνήθως έννοιες δυσδιάκριτες. Η περιοχή έχει από παλιά χαρακτηριστεί «χωνευτήρι των λαών», αρκεί βέβαια να ερμηνευθεί σωστά, τι σημαίνει η λέξη λαός και τι η λέξη έθνος, αν στ' αλήθεια είναι ανάγκη να τα ξεδιαλύνουμε. Μια ματιά στις γραφές κάνει κατανοητό το μπλέξιμο.

Κατά το λεξικό του Σκαρλάτου Βυζάντιου (1839), έθνος σημαίνει «πλήθος ζώων ή ανθρώπων μαζωμένων^ο τάγμα, τάξις, κλάσις» και λαός «πλήθος ανθρώπων, δήμος^ο οι άνθρωποι, οι πολίται, οι υπήκοοι».

Έναν αιώνα αργότερα, κατά το επίτομο της Πρωΐας (1932), έθνος σημαίνει «σύνολον ανθρώπων εχόντων κοινήν γλώσσαν, κοινόν πολιτισμόν, κοινήν ιστορίαν και κοινήν συνείδησιν», ενώ λαός «πλήθος ανθρώπων κατοικούντων μεγάλην έκτασιν γης, εχόντων την αυτήν κυβέρνησιν ή αποτελούντων την αυτήν πολιτείαν αλλ' όχι πάντοτε το ίδιον έθνος».

Σήμερα, κατά τον Εμμανουήλ Κριαρά (1995), έθνος σημαίνει «ομάδα ατόμων που έχουν συνείδηση του κοινού ιστορικού τους παρελθόντος και πολιτισμού, τους συνδέουν κοινά ιδανικά και έχουν κατά κανόνα κοινή γλώσσα και θρησκεία» και λαός «το σύνολο των κατοίκων μιας χώρας, περιοχής, πόλης που έχουν την ίδια κυβέρνηση ή αποτελούν μέλη της ίδιας πολιτείας αλλά δεν ανήκουν πάντα στο ίδιο έθνος».

Αυτά, από την ελληνική οπτική γωνία. Υπάρχει και η διεθνής, που συνοψίζεται στο λεξικό των κοινωνικών επιστημών, το οποίο συντάχθηκε το 1972 κάτω από την εποπτεία της UNESCO

και άρα το περιεχόμενό του αποτελείται από κείμενα συμφωνημένα ανάμεσα σ' Ανατολή και Δύση, Βορρά και Νότο. Σ' αυτό, λήμμα «λαός» δεν υπάρχει, ενώ «έθνος» σημαίνει «ευρύτερη κοινωνία ανθρώπων, τους οποίους ενώνουν κοινές πολιτιστικές αντιλήψεις και κοινή συνειδητότητα. Καταλαμβάνει κοινή εδαφική περιοχή, γι' αυτό και τα μέλη που το απαρτίζουν έχουν κοινά συμφέροντα χώρου και εδάφους. Ωστόσο η αποφασιστική συνδετική δύναμή του προέρχεται κατά ποικίλους τρόπους από μια έντονη αίσθηση της δικής του ιστορίας, της ιδιαίτερης θρησκείας ή της μοναδικής κουλτούρας, στην οποία περιλαμβάνεται και η γλώσσα. Ένα έθνος μπορεί να υπάρχει ως ιστορική κοινότητα και πολιτιστικός δεσμός χωρίς να έχει πολιτική αυτονομία ή κρατική οντότητα».

Σ' όλα αυτά, ούτε θέμα ράτσας και φυλετικής καθαρότητας μπαίνει ούτε θέμα συγγένειας αίματος. Λαός και έθνος ως οντότητες έχουν εδώ το ίδιο περιεχόμενο, όπως ορίζεται στο λεξικό της UNESCO. Άλλωστε, στην περίπτωση των Βαλκανίων, άλλος τρόπος δεν υπάρχει, αν δε θέλουμε να μπλέξουμε σε αυθαιρεσίες του τύπου «είμαστε απόγονοι Τούρκων, αφού τουρκικά είναι το μπαχτσίσι και το ρουσφέτι που διέπουν τη σύγχρονη ελληνική ζωή». Διότι, αν το «ρουσφέτι και το μπαχτσίσι» ήταν τα γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τη γνησιότητα ενός λαού ή έθνους, τότε οι σύγχρονοι Έλληνες είναι αδιαμφισβήτητα κατευθείαν απόγονοι των Αθηναίων της εποχής του Σόλωνα, που δημιούργησε την Ηλιαία για να αντιμετωπίσει το εθνικό σπορ της δωροδοκίας, και του Θεμιστοκλή, που με δήλωσή του στην εκκλησία του δήμου νομιμοποίησε την εξυπηρέτηση ψηφοφόρων, φίλων και γνωστών. Οπότε, με αυτή τη λογική, μάλλον «οι Τούρκοι είναι απόγονοι των Ελλήνων». Ας μην ξεχνάμε ότι, επί τουρκοκρατίας, αυτοί ήταν τα θύματα της τέχνης, αφού το «μπαχτσίσι» του Έλληνα άνοιγε τον δρόμο, ώστε να πραγματοποιηθεί το «ρουσφέτι» από τον Τούρκο.

Οι λαοί

Το πρόβλημα των εθνών και των λαών στα Βαλκάνια έχει γίνει αντικείμενο οξύτατων διενέξεων και μεγάλης αντιπαλότητας, που κοινή αφετηρία έχουν την έννοια της λέξης «συμφέρον». Οι κατασκευές ποτέ δεν έλειψαν και πάντα σκοπό είχαν την εξυπηρέτηση κάποιας λογικής με συγκεκριμένο στόχο, συνήθως πολιτικό ή επεκτατικό, με στρέβλωσή της την καλλιέργεια του εθνικισμού. Η τεχνητή δημιουργία σύγχρονου «μακεδονικού έθνους» είναι η μια ακραία όψη του νομίσματος. Η άλλη εντοπίζεται στους Βλάχους.

Οι Ρωμαίοι κατακτητές της βαλκανικής χερσονήσου δεν επαρκούσαν για τη φύλαξη των υποταγμένων περιοχών, τη διατήρηση της τάξης και τη διοίκησή τους. Αναγκαστικά, έπρεπε να συνεργαστούν με ντόπιους. Με Έλληνες στην Ελλάδα, Ιλλυριούς στην Ιλλυρία, Δάκες στην περιοχή της σημερινής Ρουμανίας, Θράκες κ.λπ. Αλλά και οι ρωμαϊκές λεγεώνες δεν αποτελούνταν απαραίτητα αποκλειστικά από Ρωμαίους. Τουλάχιστον οι Δαρδάνιοι (περίπου στον χώρο της σημερινής Βόρειας Μακεδονίας) έβγαζαν το ψωμί τους ως μισθοφόροι του στρατού της Ρώμης. Κοινή γλώσσα συνεννόησης όλων αυτών ήταν η λατινική, εμπλουτισμένη με έναν αληθινό θησαυρό ελληνικών λέξεων, καθώς η ελληνική γλώσσα ήταν η διεθνής της εποχής. Όταν η ρωμαϊκή κυριαρχία κατέρρευσε, συνεργάτες και συνεργαζόμενοι έμειναν όπου βρίσκονταν κι αποτέλεσαν έναν «λαό λατινογενή, που μιλούσε ένα λατινογενές ιδίωμα, που μοιάζει με τη ρουμανική αλλά είναι κατάμεστο με ελληνικές λέξεις». Μοιάζει με τη ρουμανική, επειδή στη σημερινή Ρουμανία επικρατούσα τότε γλώσσα ήταν η λατινική. Με ελληνικές λέξεις, επειδή νότια του Δούναβη επικρατούσαν τα ελληνικά.

Γύρω στον Ι' αιώνα, αυτοί που το μιλούσαν, ονομάστηκαν Βολόκ (Volock) ή ελληνικά Βολόχοι, που σημαίνει «Λατινόφωνοι». Με τον καιρό, ο «Βολόχος» έγινε Βλάχος. Βλάχος ο «Λατινόφωνος» κάτοικος της Δακίας, «Βλάχος» και ο «Λατινόφωνος» Έλληνας της π.χ. Θεσσαλίας, καθώς, πριν να καταντήσει η λέξη να σημαίνει «φυλή», προσδιόριζε το άτομο που μιλούσε συγκεκριμένη γλώσσα. Πόση, όμως, σχέση έχει ο Βλάχος της Θεσσαλίας με εκείνον της Σερβίας ή της Βουλγαρίας ή της Ρουμανίας, είναι ένα άλλο ζήτημα. Οι Βλάχοι της Βουλγαρίας επαναστάτησαν τον ΙΒ' αι. και δημιούργησαν ανεξάρτητο κράτος με βασιλιά τους τον Πέτρο, τον οποίο οι ίδιοι δολοφόνησαν, ενώ στη συνέχεια εκβουλγαρίστηκαν. Από τον προηγούμενο αιώνα (ΙΑ'), η Θεσσαλία ονομαζόταν Μεγάλη Βλαχία. Από τον επόμενο αιώνα, Βλάχοι δημιούργησαν την παραδουνάβια ηγεμονία Βλαχία που, το 1396, έγινε υποτελής των Τούρκων, ανεξαρτητοποιήθηκε το 1856, ενώθηκε με τη Μολδαβία, το 1858, κι αποτέλεσαν τη Ρουμανία. Βλάχοι ήταν και οι Αβέρωφ, Σίνας, Στουρνάρας, Τσιτσίκας, που χάρισαν περιουσίες στο ελληνικό κράτος και αναγνωρίστηκαν εθνικοί ευεργέτες. Βλάχοι και οι λογοτέχνες Ζαλοκώστας, Κρυστάλλης, Σπ. Λάμπρος που κόσμησαν τα ελληνικά γράμματα. Βλάχος και ο Ιω. Κωλέττης, γιατρός του Αλή πασά και πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Στους αντίποδες, υπάρχει η περίπτωση των Τσακώνων, στην περιοχή Τσακωνιά της Κυνουρίας, ανατολικά του βουνού Πάρνωνας (Αρκαδία) κι ως τον Αργολικό κόλπο. Θεωρούνται κατευθείαν απόγονοι των αρχαίων Ελευθερολακώνων (κοινοπολιτεία 24 πόλεων, που ιδρύθηκε από τους Ρωμαίους), των οποίων τα έθιμα και τη γλώσσα διασώζουν.

Ποιοι είναι οι πιο γνήσιοι Έλληνες; Οι Βλάχοι; Οι Τσακωνες; Αυτοί που γεννήθηκαν στον

Πόντο; Εκείνοι που ζουν στην Αυστραλία; Οι νησιώτες; Οι Αρβανίτες; Οι Πελοποννήσιοι; Ή εκείνοι που νιώθουν Έλληνες, οπουδήποτε κι αν γεννήθηκαν, μεγάλωσαν ή έδρασαν; Και βέβαια, ακριβώς τα ίδια ισχύουν για τους Σέρβους, τους Κροάτες, τους Βουλγάρους, τους Αλβανούς, τους κατοίκους όλους της περιοχής αυτής του κόσμου, που ονομάζεται Βαλκάνια.

Το όνομα

Μόλις 45 χμ. μήκος έχει ο ποταμός Αστραίος των Ελλήνων, Μπίστριτσα των Βουλγάρων. Ξεκινά από τα βουνά μέσα στη Βουλγαρία, ρέει με ανατολική κατεύθυνση και διαγράφει για λίγο τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, πριν να ενωθεί με τον ποταμό Στρυμόνα. Κατά την ελληνική μυθολογία, ήταν γιος του Τιτάνα Κρείου και της Ευρυβίας (κόρης του Πόντου και της Γης), παντρεύτηκε την Ηώ (θεά της αυγής, κόρη των Τιτάνων Υπερίωνα και Θείας) κι απέκτησαν τρία παιδιά: Τον Βοριά, τον Νοτιά και τον δυτικό άνεμο Ζέφυρο. Ο Βοριάς κατέβηκε στην Αττική κι άρπαξε την Ωρείθια, την όμορφη κόρη του Ερεχθέα και της Διογένειας, που είχε πατέρα τον Κηφισό ποταμό.

Βοριάς και Ωρείθια γύρισαν μαζί στη Θράκη κι απέκτησαν τρεις γιους: Τους Βορεάδες Ζήτη και Κάλαϊ, που μετείχαν στην Αργοναυτική εκστρατεία, και τον Αίμο. Όταν ο Αίμος μεγάλωσε, έγινε βασιλιάς της Θράκης και παντρεύτηκε τη Ροδόπη, κόρη του θεϊκού ποταμού Στρυμόνα, με την οποία απέκτησε γιο τον Έβρο (άσχετο προς το ομώνυμο ποτάμι).

Καμιά σημασία δε θα είχαν όλα αυτά, αν ο Αίμος και η Ροδόπη δεν ήταν τόσο ξιπασμένοι, ώστε να αρνηθούν την έτσι κι αλλιώς όχι ευκαταφρόνητη γενιά τους και να ισχυριστούν πως είναι παιδιά του Δία. Θύμωσε ο κυρίαρχος του Ολύμπου και μεταμόρφωσε το ζευγάρι στα ομώνυμα βουνά, που στέκονται ακόμα και σήμερα περήφανα και κολλητά το ένα στο άλλο.

Από το όνομα του κυρίαρχου βουνού, ονομάστηκε «Χερσόνησος του Αίμου» ολόκληρη η περιοχή από την Αδριατική θάλασσα και το Ιόνιο πέλαγος στα δυτικά ως τον Εύξεινο Πόντο, την Προποντίδα και το Αιγαίο πέλαγος στα ανατολικά. Και από τους ποταμούς Δούναβη και Σάβο στα βόρεια ως το ακρωτήριο Ταίναρο στα νότια. Το ίδιο βουνό, οι Βούλγαροι το

ονόμασαν Στάρα Πλανίνα. Πριν από μισή χιλιετία, οι Τούρκοι κατακτητές κατάργησαν και τις δυο ονομασίες και αποκάλεσαν τον Αίμο απλά «(το) Βουνό». Στα τουρκικά, «Μπαλκάν». Το νέο όνομα επικράτησε και, με τη σειρά της, η Χερσόνησος του Αίμου αποκλήθηκε Βαλκανική Χερσόνησος ή, μονολεκτικά, (τα) Βαλκάνια.

Τα βόρεια σύνορα

Οι λαοί που δρουν και υπάρχουν μέσα στον γεωγραφικό χώρο των Βαλκανίων αποκαλούνται βαλκανικοί λαοί και οι κρατικές οντότητες βαλκανικά κράτη. Παρ' όλα αυτά, οι έννοιες βαλκάνιος και βαλκανικός γεωγραφικά, φυσικά και πολιτικά δεν είναι ταυτόσημες. Αυτό συμβαίνει κυρίως, όταν η αναφορά γίνεται για τις πιο βόρειες περιοχές:

Γεωγραφικά, το βόρειο όριο των Βαλκανίων είναι ο παράλληλος 45° Βόρειο Πλάτος. Φυσικά, το όριο είναι ο ποταμός Δούναβης προς τη μεριά του Εύξεινου Πόντου (φυσικό σύνορο ανάμεσα στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία) και ο παραπόταμός του, Σάβος, προς την Αδριατική. Πολιτικά ο βαλκανικός χώρος ορίζεται από ό,τι βρίσκεται νότια της γραμμής (από Δ προς Α) των βόρειων συνόρων της Σλοβενίας, της Κροατίας, της Σερβίας και της Ρουμανίας, αν και η τελευταία αποποιήθηκε την βαλκανική της ιδιότητα. Με επίσημη ανακοίνωση της Ρουμανικής Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας, από τις 20 Ιανουαρίου 1922, η χώρα δήλωσε ότι δεν ανήκει στα Βαλκάνια αλλά στη «Μέση Ευρώπη». Εξακολούθησε, όμως, να μετέχει στις βαλκανικές δραστηριότητες ως μέλος της βαλκανικής κοινότητας (Βαλκανικοί αθλητικοί αγώνες από το 1929, Διαβαλκανικά μαθηματικά συνέδρια από τη δεκαετία του '60 κ.λπ.).

Η ιστορία μιας περιοχής δεν είναι άλλη από την ιστορία των ανθρώπων που έζησαν και έδρασαν σ' αυτήν. Γι' αυτό, με τον γεωγραφικό όρο Βαλκάνια εννοούμε εδώ τον χώρο, όπου έζησαν και έδρασαν οι βαλκανικοί λαοί. Με αναπόφευκτη ελαστικότητα στον ορισμό των κάθε φορά απώτατων βόρειων συνόρων.

Το φυσικό πλαίσιο

Ο Αίμος είναι το πιο νέο βουνό της περιοχής των Βαλκανίων. Όταν άρχισε να γεννιέται, υπήρχαν ήδη δυτικά του η Πελαγονική οροσειρά και νότια η Ροδόπη. Μη έχοντας άλλη διέξοδο, υψώθηκε από τον Βορρά προς τον Νότο και, σχηματίζοντας καμπύλη, έστριψε ανατολικά για να βυθιστεί στον Εύξεινο Πόντο και να συνεχίσει στον Καύκασο. Θεωρείται συνέχεια των Τρανσυλβανικών Άλπεων, οι οποίες αποτελούν το νότιο τμήμα των Καρπαθίων. Οι Σιδερένιες Πύλες του ποταμού Δούναβη (στη συμβολή των συνόρων Σερβίας, Ρουμανίας και Βουλγαρίας) είναι το σημείο απ' όπου ο Αίμος αρχίζει διαγράφοντας τα σημερινά βουλγαροσερβικά σύνορα ως τις πηγές του ποταμού Τιμόκ. Από εκεί, συνεχίζει ανατολικά χωρίζοντας τη Βουλγαρία από την Ανατολική Ρωμυλία, για να καταλήξει στο ακρωτήριο Αιμόνιο (Εμινέ, τουρκικά), στη βουλγαρική ακτή του Εύξεινου Πόντου. Η διαδρομή είναι 600 χμ. με πιο ψηλή κορφή την Γιουμρουκτσάλ ή «του Φερδινάνδου» (2.374 μ.). Πάνω από 30 διαβάσεις επιτρέπουν αλλά και ελέγχουν το πέρασμα από τη μια πλευρά στην άλλη.

Στα νότια του Αίμου, η Ροδόπη χωρίζει την παραλία της Θράκης από τη Ρωμυλία. Στα βορειοδυτικά της, το βουνό Ρίλα βουλγαρικά και Ρίλος ή Σκόμιο ελληνικά, μέσα στο βουλγαρικό έδαφος, έχει την πιο ψηλή κορφή των Βαλκανίων, τη Μουσαλά με 2925 μ., επτά περισσότερα από τον Όλυμπο. Δυτικά του Αίμου, η Πελαγονική οροσειρά συνεχίζει στα Πιέρια βουνά, τον Όλυμπο (Μύτικας η πιο ψηλή κορφή του, 2.918 μ.), το Πήλιο και τη Βόρεια Εύβοια, χωρίζοντας τη Θεσσαλία σε δύο άνισα μέρη.

Ακόμα πιο δυτικά, το αλπικό ορεινό συγκρότημα κατεβαίνει με τις Δειναρικές Άλπεις να χωρίζουν τη Δαλματία από τη Βοσνία, με πιο ψηλή κορφή το Τρογκλάβ (1919 μ.). Οι Δειναρικές είναι ο σύνδεσμος των Άλπεων με την Πίνδο, που χωρίζει τη Θεσσαλία από την Ήπειρο κι έχει πιο ψηλή κορφή τον Σμόλικα (2.636 μ.).

Γύρω κι ανάμεσα σ' αυτά τα βουνά στριμώχνονται άλλες ραχοκοκαλιές αλλά και βυθίσματα και λίμνες και ποτάμια, με μεγαλύτερο τον Έβρο, συνθέτοντας το άγριο τοπίο των Βαλκανίων, όπου κυριαρχούν το ορεινό στοιχείο, οι ατέλειωτες ακρογιαλιές και τα χιλιάδες νησιά. Μια περιοχή δύσβατη, που, παρ' όλα αυτά, αποτέλεσε το σταυροδρόμι των λαών, το χωνευτήρι των πολιτισμών και την μπαρουταποθήκη της Ευρώπης, σε μια έκταση 471.131 ή 505.000 ή 620.000 τ. χμ., ανάλογα με τη σκοπιά, από την οποία κάποιος τη μετρά.

Η κατοίκηση

Η περιοχή των Βαλκανίων κατοικείται από την Παλαιολιθική περίοδο. Ανθρώπινα ίχνη υπάρχουν από τα 500.000 χρόνια πριν από την εποχή μας, ενώ ένα γυναικείο κρανίο, που βρέθηκε στη σπηλιά των Πετραλώνων στη Χαλκιδική, μετρήθηκε ότι έχει ηλικία 250.000 χρόνων. Η παρουσία του ανθρώπου είναι αδιάσπαστη και συνεχής ως τα τέλη της χαλκοκρατίας, όταν στον χώρο νότια της Θεσσαλίας ως το Ταίναρο, καθώς και στα νησιά του Αιγαίου και στην Κρήτη, άνθισαν ο Μινωικός και ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. Έμποροι από τις περιοχές αυτές εισέδυσαν στη χώρα της σημερινής Βοσνίας, από τη μεριά της Αδριατικής, και στις δυτικές ακτές του Ευξείνου Πόντου (βόρεια και νότια από τις εκβολές του Δούναβη). Η διείσδυση των εμπόρων του Αιγαίου σημειώνεται από το 1600 π.Χ. ακόμα κι αυτό σημαίνει ότι οι εκεί κάτοικοι είχαν από τότε αναπτύξει πολιτισμό που επέτρεπε τουλάχιστον τις εμπορικές σχέσεις με τους ανθρώπους του Νότου.

Η σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα έδειξε ότι στη σημερινή Θεσσαλία ζούσαν «επαρχιώτες» Μυκηναίοι, μερικοί από τους οποίους ταυτίστηκαν στην ιστορική περίοδο με τους Δωριείς, τον ένα από τους τρεις κλάδους των Ελλήνων (Ιωνες και Αιολείς οι άλλοι δύο). Και οι τρεις κλάδοι ήταν κατά τη μυθολογία άμεσοι απόγονοι του Έλληνα, που, «χρονολογώντας» τη μυθολογία, φέρεται ότι γεννήθηκε στα 1519 π.Χ. Αδελφή του Έλληνα ήταν η Αιθρία.

Κατά την παράδοση, ο επικός ποιητής Ησίοδος έζησε γύρω στα 750 με 700 π.Χ. και έγραψε τη Θεογονία, που περιγράφει τη γέννηση των θεών. Συνέχειά της αποτελούν οι «Ηοίες». Μιλούν για τα παιδιά που γεννήθηκαν από θεούς και θνητές γυναίκες. Μόνον αποσπάσματα σώθηκαν από αυτή τη συνέχεια, που οι αρχαίοι την ήξεραν ως «Γυναικών κατάλογο». Στο δεύτερο κιόλας από τα αποσπάσματα αυτά, ο ποιητής λέει:

«Τούτη (δηλαδή η Αιθρία, αδελφή του Έλληνα) έμεινε έγκυος από τον Δία που αγαπά τους κεραυνούς και γέννησε δυο γιούς, τον Μάγνητα και τον Μακεδόνα τον αρματομάχο, που κατοικούσαν εκεί γύρω στην Πιερία και στον Όλυμπο».

Τα δυο αδέρφια έγιναν οι επώνυμοι δύο λαών: των Μάγνητων που εποίκησαν τη χώρα, όπου η σημερινή Μαγνησία, και των Μακεδόνων, που έδωσαν το όνομά τους στη Μακεδονία. Σύμφωνα με την ιστορική έρευνα, Μάγνητες και Μακεδόνες, που ξεχύθηκαν κάποια στιγμή από τα Πιέρια βουνά, είχαν πολλά κοινά σημεία. Ανάμεσα σ' αυτά, το ότι λάτρευαν τον

Εταιρείο Δία, είχαν τον ίδιο πολεμικό χορό και μάλλον μιλούσαν την ίδια διάλεκτο.

Στην ανατολική πλευρά των Βαλκανίων και από τον Δούναβη ως το Αιγαίο, στη χαραυγή των ιστορικών χρόνων, ζούσαν οι Θράκες, έθνος της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας, που φέρεται να έφτασε στην περιοχή στις αρχές της δεύτερης π.Χ. χιλιετίας και μιλούσε γλώσσα συγγενική προς την ιλλυρική. Οι παλαιότεροι εκεί κάτοικοι αφομοιώθηκαν.

Στη βορειοδυτική πλευρά των Βαλκανίων ζούσαν οι Ιλλυριοί, που απλώνονταν από την Ιστρία (σημερινή Κροατία) ως τα Ακροκεραύνια βουνά κι από την Αδριατική ως περίπου τα σημερινά ανατολικά σύνορα της Σερβίας.

Με όλα αυτά, στη χαραυγή των ιστορικών χρόνων, στα Βαλκάνια κατοικούσαν Έλληνες στον Νότο, Θράκες στα βορειοανατολικά και Ιλλυριοί στα βορειοδυτικά. Βόρεια από τον ποταμό Δούναβη και ως τη Βόρεια Θάλασσα ζούσαν οι λαοί, που οι Έλληνες συνολικά ονόμαζαν Σκύθες.

Τα σύνορα

Η Ιστορία διδάσκει ότι το απαραβίαστο των συνόρων ισχύει μέχρις ότου κάποιος τα παραβιάσει. Περισσότερο από οποιαδήποτε αλλού, το δόγμα αυτό ταιριάζει στα Βαλκάνια. Ο κυριότερος από τους όρους που δέχτηκε ο Γεώργιος Α' για να πάρει το στέμμα του «Βασιλείου της Ελλάδος», στα 1863, ήταν ο «σεβασμός των συνόρων με την Οθωμανική αυτοκρατορία». Τότε, τα «σεβαστά» σύνορα έφταναν ως τη Ρούμελη. Όταν, μετά από πενήντα χρόνια, ο Γεώργιος δολοφονήθηκε, η Ελλάδα περιλάμβανε στα επίσης «σεβαστά» της σύνορα τη Β. Ήπειρο, τη Μακεδονία, την Κρήτη και σχεδόν όλο το Αιγαίο. Άλλωστε, ειδικά στα Βαλκάνια, η χάραξη των συνόρων δεν είναι παρά ο καθρέφτης της συνισταμένης του ανταγωνισμού της Γερμανίας με τη Ρωσία κατά πρώτο λόγο, με δευτεραγωνιστές την Τουρκία και την Ιταλία, επιδιαιτητές τη Γαλλία και την Βρετανία και συνήθη αφορμή (κι όχι αιτία) κυρίως τους Σέρβους. Με ελάχιστες αποκλίσεις, τα σύνορα των βαλκανικών κρατών είναι αποτέλεσμα παζαριού: Ούτε οι εθνικές οντότητες έχουν παρθεί ως βάση ούτε η φυσική διαμόρφωση του εδάφους ούτε η σύνθεση των λαών ούτε καν οι εθνικές συνειδήσεις. Η Αλβανία, για παράδειγμα, θα μπορούσε να ήταν διπλάσια σε έκταση προς τα

ανατολικά ή μισή από όση είναι σήμερα στον άξονά της από Β προς Ν ή και να μην υπήρχε καθόλου. Και η Ελλάδα θα μπορούσε να εκτεινεται ως την Κωνσταντινούπολη εξίσου «φυσιολογικά» όπως κι αν περιοριζόταν ως τον Νέστο ή αν εκτεινόταν ως έξω από την πόλη Σκόπια. Απλά, η κάθε φορά εδαφική αυξομείωση των κρατών ακολουθείται από «διορθωτικές παρεμβάσεις» της κεντρικής εξουσίας, ώστε εκ των υστέρων η σύνθεση του πληθυσμού να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της κρατικής οντότητας. Η Ελλάδα αυτή την πρακτική την έζησε με την περιβόητη ανταλλαγή πληθυσμών στην εποχή του μεσοπολέμου.

Η εφαρμογή του δόγματος στη σύγχρονη εποχή αντικατοπτρίζεται στη βίαιη εκκαθάριση της Κράινα αλλά και στη φυγή των Σέρβων από το Σεράγεβο. Και πάντα επιβεβαιώνεται η παντοδυναμία του «τυχαίου» (των συγκυριών της στιγμής) στη χάραξη των συνόρων στα Βαλκάνια.

Παρ' όλα αυτά, το ψηφιδωτό των λαών της περιοχής καμιά αντίρρηση δε θα είχε να συνυπάρξει ειρηνικά, αν ο φόβος νέων μελλοντικών «ασκήσεων επί χάρτου» δεν καλλιεργούσε τη μόνιμη καχυποψία του ενός για τον αυριανό ρόλο του άλλου. Οι κάτοικοι της Βόρειας Μακεδονίας, για παράδειγμα, φοβούνται τους Βουλγάρους ότι θα ήθελαν να τους καταπιούν. Οι Σέρβοι καταγγέλλουν τους Αλβανούς ότι ορέγονται το Κοσσυφοπέδιο. Οι Βούλγαροι υποπτεύονται τους Σέρβους ότι γλυκοκοιτάζουν την περιοχή του Πιρίν και οι Έλληνες είναι περίπου βέβαιοι ότι οι κάτοικοι της Βόρειας Μακεδονίας θα χρησιμοποιηθούν ως μοχλός για την αφαίρεση της Μακεδονίας. Κι όλα αυτά, σε ένα μικρό «γήπεδο», στη νοτιοανατολική άκρη της Ευρώπης. Ο εθνικισμός καλλιεργείται πάνω σε στερεές βάσεις, καθώς είναι σχεδόν αδύνατο να μετρηθεί πόσες φορές, τα τελευταία διακόσια χρόνια, επανασχεδιάστηκε ο πολιτικός χάρτης των Βαλκανίων. Και μάλλον αδύνατο να προβλεφθεί, πόσες θα επιχειρηθεί να επανασχεδιαστεί στο μέλλον.

Με όλα αυτά, η πιο όμορφη γη της Ευρώπης, η γη που διάλεξαν να κατοικήσουν οι θεοί, από παράδεισος της φύσης, κάθε λίγο μετατρέπεται σε κόλαση των ανθρώπων.

Οι κομμουνιστές

«Δρυός πεσούσης, πας ανήρ ξυλεύεται» έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες και, στην προκειμένη

περίπτωση, «πεσμένη βελανιδιά» είναι οι κομμουνιστές. Όσο το Σύμφωνο της Βαρσοβίας αποτελούσε το αντίπαλο δέος για το ΝΑΤΟ (κι αντίστροφα), η ισορροπία του τρόμου κρατούσε στ' αλήθεια σεβαστά τα υπάρχοντα σύνορα των βαλκανικών κρατών. Επειδή ακριβώς η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στους δύο συνασπισμούς περνούσε και από τα Βαλκάνια με εμβόλιμες την «αδέσμευτη» Γιουγκοσλαβία και τη ΒΔ «ουδέτερη» γειτόνισσά της, Αυστρία. Και οι δυο πλευρές γνώριζαν ότι κάθε «κίνηση» περιέκλειε κινδύνους γενικής ανάφλεξης. Έτσι, το παιχνίδι παιζόταν με πολιτικά μέσα διείσδυσης.

Η αποσύνθεση της Σοβιετικής Ένωσης έφερε την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στα Βαλκάνια, αναζωογόνησε τα καταπιεσμένα εθνικιστικά πάθη και ξανάφερε την περιοχή στο πιάτο των προαιώνιων διεκδικητών. Με, αυτή τη φορά, και νέους συνεταιίρους στην επιχείρηση διανομής της πίτας. Κι επειδή ο νικητής τα παίρνει όλα, οι Τίτο, Εμβέρ Χότζα και λοιποί ηγέτες μοιράστηκαν άνισα μόνο τις ευθύνες. Όμως, ούτε ο Τίτο ούτε ο Ζίφκοβ ούτε ο Τσαουσέσκου και πολύ περισσότερο ούτε ο Χότζα παραβρίσκονταν στη θεμελίωση του μίσους, τον προπερασμένο αιώνα. Μπήκαν στο παιχνίδι ως «αλλαγή» από τον πάγκο της εξουσίας που ομόφωνα τους πρόσφεραν οι Τσόρτσιλ, Ρούσβελτ και Στάλιν με τη Συνδιάσκεψη της Γιάλτας. Κι έκαναν ό,τι μπορούσαν ή ό,τι νόμιζαν πιο σωστό για τις χώρες τους, άσχετα με τον βαθμό νομής της εξουσίας, που καθένας επιφύλαξε για τον εαυτό του.

Για να κατανοηθεί αυτή η αλήθεια, θα πρέπει να γίνει μια υπενθύμιση της πριν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο κατάστασης στα Βαλκάνια:

Η Αλβανία δεν ήταν παρά μια χώρα εξαθλιωμένη και καταχρεωμένη στην Ιταλία, στην οποία τελικά υποτάχτηκε και στρατιωτικά. Στη Βουλγαρία, η δημόσια διοίκηση αποτελούσε το όνειρο ενός πληθυσμού ανέργων πολιτών και εξαθλιωμένων αγροτών, καθώς οι δημόσιοι υπάλληλοι πληρώνονταν έστω και με καθυστέρηση τριών μηνών. Η Ρουμανία ήταν γνωστή ως «το πλουσιότερο κράτος των Βαλκανίων με τους πιο φτωχούς κατοίκους» και συγκλονιζόταν από τις καταπιγμένες στο αίμα ένοπλες εξεγέρσεις και τις πολιτικές διαμάχες.

Η Γιουγκοσλαβία είχε ήδη εξελιχθεί σε μια χώρα των ανισοτήτων, όπου η σερβική κεντρική διοίκηση δεν πολυενδιαφερόταν για το ότι οι λοιποί εταίροι κατατράχονταν από ένα συναισθημα στραγγαλισμού της υπόστασής τους. Στα βόρεια του βασιλείου, οι Σλοβένοι αναρωτιόνταν, τι δουλειά έχουν με τους μανιακούς του Νότου, και οι Κροάτες ανέπτυσσαν χωριστικές τάσεις μέσα σε ένα πνεύμα καταπιεσμένης πολιτιστικής υπεροχής έναντι των «απολίτιστων Σέρβων». Στη Βοσνία, Σέρβοι και Κροάτες, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, μοιράζονταν τη φτώχεια και την κακομοιριά, ενώ οι παλιοί δεν ξεχώριζαν και πολλές

διαφορές από τα χρόνια της υποδούλωσης στην Αυστρία. Για το Μαυροβούνιο, η φτώχεια και η εδαφική απομόνωση ήταν σήματα κατατεθέντα.

Μετά την παρένθεση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», η εικόνα ήταν λίγο έως πολύ διαφοροποιημένη. Και, πάντως, όχι χειρότερη.

Ο εθνικισμός

Εκείνο που οι Αυστριακοί δε συγχωρούσαν στον Ρήγα Βελεστινλή, ήταν ότι εργαζόταν για το χτίσιμο ενός ενιαίου βαλκανικού κράτους μέσα από την ένοπλη απελευθέρωση των λαών της χερσονήσου από τον οθωμανικό ζυγό. Όχι επειδή ενδιαφέρονταν για το μέλλον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλ' επειδή το ένα και μόνο βαλκανικό κράτος εμπόδιζε τα δικά τους σχέδια. Κι αυτά περνούσαν μέσα από την υποδαύλιση των ενδοβαλκανικών αντιθέσεων. Η Αυστροουγγρική αυτοκρατορία δεν ήταν παρά μια έκφραση της «Ντόιτσαντ ούμπερ άλες» (η Γερμανία πάνω από όλους) με μετακίνηση της έδρας του παγερμανισμού στη Βιέννη. Άλλωστε, από την εποχή του Μεγάλου Ναπολέοντα και δώθε, δεν υπήρξε ευρωπαϊκή σύρραξη χωρίς γερμανικό δάκτυλο, είτε Πρωσία λέγεται αυτός είτε Αυστρία είτε Γερμανία.

Ειδικά στα Βαλκάνια, οι Γερμανοί είχαν άξιο ανταγωνιστή τη Ρωσία. Που, ως τσαρική, έχασε τη μάχη για να την κερδίσει ως κομμουνιστική και να την ξαναχάσει ως προεδρική, παρ' όλο που σε κανέναν πόλεμο, τους τρεις τέσσερις τελευταίους αιώνες δε νικήθηκε από τη με οποιοδήποτε όνομα Γερμανία. Στο διπλωματικό όμως πεδίο, οι Γερμανοί νικούσαν σχεδόν πάντα. Με κατά καιρούς έμβολά τους πότε την Ελλάδα, πότε τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, πότε τη Σερβία και μόνιμα την Κροατία.

Πάντοτε νικημένοι, καταπονημένοι και προδομένοι, οι λαοί των Βαλκανίων πλήρωναν και πληρώνουν με αίμα τον ανταγωνισμό των συμφερόντων, αναζητώντας συνεχώς νέο στήριγμα στην κάθε φορά «άλλη πλευρά». Γι' αυτό και το όραμα του Ρήγα, όσο κι αν κινιόταν στη σφαίρα της ουτοπίας, ήταν η μοναδική λύση για την περιοχή. Που τώρα έχει ελπίδες να ησυχάσει μόνον αν βρεθούν στην ίδια όχθη Γερμανοί και Ρώσοι και Βαλκάνιοι (σε μια ενωμένη Ευρώπη, για παράδειγμα), χωρίς να παραγνωρίζεται ο πιθανός ρόλος των

ΗΠΑ ή του όποιου τρέχοντα εκφραστή του ισλαμισμού.

Μέσα σε αυτό το περιβάλλον, οι βαλκανικοί λαοί ευημερούν όποτε τους αφήνουν και δυστυχούν όποτε τους θυμούνται, επιβεβαιώνοντας τη ρήση «κοινή γαρ η τύχη, το δε μέλλον αόρατον».

Το πόσο, άλλωστε, οι λαοί θέλουν αλλά τα κράτη δεν μπορούν, φάνηκε σε πολλά σημεία των Βαλκανίων στα τέλη του 1995 με αρχές του 1996. Στο Μόσταρ της ΒΔ Βοσνίας, η ελεύθερη διακίνηση Κροατών και μουσουλμάνων εμποδιζόταν από τις «εθνικές» αστυνομίες, που είχαν διχοτομήσει την περιοχή αποβλέποντας σε μελλοντικές ρυθμίσεις. Με μοχλό τους Έλληνες εμπόρους, οι μικτές επιχειρήσεις θα είχαν πολύ καλύτερη τύχη, αν δεν τους έφερναν προσκόμματα οι κρατικές αντιπαραθέσεις. Το άνοιγμα των συνόρων με την τότε Π.Γ.Δ.Μ. και η άρση του ελληνικού εμπάργκο, για παράδειγμα, τόνωσε τις αγορές στη Βόρεια Ελλάδα κι έφερε ελπίδες για νέα τουριστική άνοιξη καθώς οι κάτοικοι του κρατιδίου πάντα ήθελαν και πια μπορούν να επισκέπτονται τη χώρα.

(τελευταία επεξεργασία, 25 Οκτωβρίου 2020)